
Теорія політики

УДК 327

Кудрявський І. В.

*Здобувач, кафедра політології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПОНЯТТЯ «КОНКУРЕНЦІЯ» ТА «КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ»: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Розкрито поняття «конкуренція» та «конкурентоздатність» у їх політологічному аспекті. З'ясована специфіка політико-філософських поглядів зарубіжних мислителів, від початку Нового часу (XV–XIX століття) до сучасності, щодо понять «конкуренція» та «конкурентоздатність».

Ключові слова: *конкуренція, конкурентоздатність, теорії конкуренції, конкурентна боротьба, міжнародна конкурентноздатність.*

У традиційному розумінні конкуренція належить до базових понять ринкової організації суспільства. Розвиток Західної цивілізації з Нового часу (XV–XIX століття) відбувається саме на основі ринкових відносин та конкуренції. В той час найбільш виражено конкуренція виявлялася в торгівлі, зокрема міжнародній, що і відбивалося в поглядах дослідників.

Англійський філософ Т. Гоббс описував монополії купців, що створені феодалною державою для зарубіжної торгівлі. Він їх називав корпораціями. У той час тільки такі корпорації могли конкурувати з подібними корпораціями інших держав на світовому ринку: «... Заради чого, власне, купці, які мали можливість купувати та продавати, експортувати й імпортувати товари на свій розсуд, об'єднуються в корпорацію» [4, с.180.]. Метою такої корпорації, на думку Т. Гоббса, є «збільшення прибутку шляхом монопольного права купівлі та продажу і вдома, і за кордоном».

Т. Гоббс у праці «Левіафан» зауважив, що природний стан суспільства — «війна всіх проти всіх», незважаючи на те, що природа створила всіх людей рівними за фізичними та розумовими здібностями. Однак ця рівність не є благом, навпаки, від цієї рівності виникає ідея рівності в досягненні мети. Ось чому люди, на думку філософа, хочуть оволодіти однією й тією ж річчю і стають ворогами. На шляху до поставленої мети вони намагаються погубити або перемогти одне одного.

Д. Юм, обгрунтовуючи роль грошей у господарчих процесах і розглядаючи механізм саморегулювання в економіці, зазначав вплив цих двох факторів на конкурентоспроможність країни. У зв'язку з цим він дійшов до таких висновків. Зростання грошової маси (в результаті активного торговельного балансу або діяльності золотодобувачів у країні) веде до зростання цін у країні. Як наслідок — знижується конкурентоспроможність вітчизняних товарів, імпорт відносно дешевшає, експорт стримується. Це відбивається на платіжному балансі, який стає пасивним, а це зумовлює відтік грошей із країни. У результаті ситуація починає розвиватися в протилежному напрямку: внутрішні ціни знижуються, конкурентоспроможність країни зростає платіжний баланс покращується — притік грошей у країну відновлюється [6, с.80–81.] У роботах утопістів аналізувалася проблема подолання конкуренції, яка розглядається як соціальне зло. Р. Оуен вважав, що при правильному соціальному устрою суспільства, науковій організації керування можна подолати конкуренцію і зробити радісним існування будь-якого індивіда [6, с.97.]

Більш глибоке розуміння складних процесів соціального розвитку та ролі конкуренції в житті суспільства диктувалося самим ходом суспільно-історичного розвитку. Становлення індустріального суспільства відбилася на змісті соціально-економічних теорій. Починаючи з ХІХ століття конкуренція вивчається в суспільствознавстві особливо активно. Так, Дж. С. Міллз стверджував, що, по суті, «принципом, який значною мірою регулює угоди економічного характеру, конкуренція стала лише порівняно недавно...» «Чим глибше заглядаємо ми в минуле, тим значніший вплив усталених звичаїв на всі угоди та зобов'язання». «... Свобода конкуренції — пустий звук для працюючого населення, яке живе в бурхливому військовому суспільстві» [8, с.395]. Учений вказує на існування конкуренції в торгівлі, в тому числі й на «конкуренцію між країнами, що виступають на одному ринку» [8, с.460]. Представники діалектико-матеріалістичної філософії розглядали сутність конкурен-

ції неоднозначно. Ф. Енгельс, описуючи конкуренцію між робітниками в Англії у XIX столітті, писав: «Конкуренція є найбільш повним вираженням пануючої у сучасному громадянському суспільстві війни всіх проти всіх. Це війна, війна за життя, за існування, за все, а, отже, у випадку необхідності і війна на життя та на смерть відбувається не тільки між різними класами суспільства, але й між окремими членами цих класів; один стоїть на шляху іншого, тому кожний намагається відтіснити інших і посісти їхнє місце» [5, с.319].

К. Маркс вказував на факт, що саме «конкурентна боротьба, особливо під час вирішальних переворотів у техніці, змушує замінювати старі засоби праці ще до їх природної смерті новими засобами» [7, с.191.] Тобто класики марксизму виділяли, з одного боку, роль конкуренції як фактора соціального розвитку, а з іншого — вказували на її антилюдську сутність.

К. Маркс дійшов висновку, що закони капіталістичного виробництва виявляються в зовнішньому русі капіталів, діють як примусові закони конкуренції та досягають свідомості окремого капіталіста у вигляді рушійних мотивів його діяльності. «Конкурентна боротьба ведеться через здешевіння товарів. Дешевизна товарів залежить *caeteris paribus* (при інших рівних умовах) від продуктивності праці, а остання — від масштабів виробництва. Тому менші капітали прибиваються великими... Конкуренція... завжди закінчується загибеллю багатьох дрібних капіталістів, капітали яких частково переходять в руки переможця, частково гинуть» [7, с.508].

Конкуренція, на думку К. Маркса, вирівнює норми прибутку різних сфер виробництва в середню норму прибутку і саме цим перетворює вартості продуктів цих різних галузей у ціни виробництва. У марксистському трактуванні конкуренцією називалася притаманна товарному виробництву антагоністична боротьба між приватними виробниками за більш вигідні умови виробництва та збуту товарів.

Велике значення з точки зору поширення економічного підходу до конкуренції мали роботи Й. Шумпетера, особливо «Теорія економічного розвитку». Центральним для шумпетеріанського бачення конкуренції було поняття динаміки ринкового процесу. Ринок для нього — це сфера радикальних змін у суспільстві, що примушує фірми та індивідів здійснювати нововведення, а економіку, суспільне виробництво — зростати та структурно змінюватися. Конкуренція для Й. Шумпетера — це творче руйнування, в якому фірми ростуть, виживають або вмирають. Фірми,

здатні здійснювати нововведення й адаптуватися, зростають або виживають, а інші відтісняються та усуваються. Це прагнення до надприбутку перевіряється в конкурентному оточенні, яке водночас є безкінечним процесом змін і перетворень [12, с.150.]

На історико-соціальні коріння підприємництва та конкуренції звернув увагу у свій час М. Вебер. Він показує становлення підприємницького духу (як певну сукупність психічних рис і наявність певної психології господарюючого суб'єкта в певному суспільстві на певній стадії його розвитку) як складову капіталістичного духу. Успіх у підприємницькій діяльності та конкуренції, на думку Вебера, забезпечується і дотриманням проповідей Б. Франкліна, які пов'язані з виконанням своїх обов'язків. У них чітко виражені принципи бізнесу нового типу: «час — гроші», «витрати не повинні перевищувати доходи» [3, с.328].

Політологічний підхід до конкуренції в суспільствознавстві розробляли Дж. Стюарт, Ф. Ліст, В. Парето. У творчості відомого представника пізнього меркантилізму Дж. Стюарта, автора «Дослідження принципів політичної економії» (1776 р.), дискусія про співвідношення держави та приватних інтересів отримала певне завершення. Дж. Стюарт чітко розумів дію механізму ринкової конкуренції та його значення; він навіть порівнював його з годинниковим механізмом. Однак для Стюарта це був механізм, який постійно ламається і тому потребує майстра, завжди готового його підремонтувати. Саме таку роль мислитель відводить державі та освіченому правителю [6, с. 39–40]

Подібних дослідницьких позицій, з поправкою на час, дотримується і Ф. Ліст, науковець, який «софізму» фрітфредерства протиставляв ідею «виховного протекціонізму» — митного захисту молодих галузей національної промисловості, поки вони не досягнуть рівня міжнародної конкурентоспроможності. Навколо цієї ідеї Ліст окреслив свою «Національну систему політичної економії» [6, с.40].

Така соціальна проблема, як безробіття, на думку Дж. М. Кейнса, породжується саме внутрішніми «недоліками» системи вільної конкуренції.

Як стверджують названі вище мислителі, повинен панувати такий соціальний інститут, як держава, який би спрямовував руйнівні дії конкуренції в соціально-конструктивне русло. Для формування етичних уявлень в індивідів, які вступили в конкурентну боротьбу, повинні бути встановлені цінності та переваги. «У той же час проблема цінностей, як проблема вибору між різними цілями, як питання про те, за якими

критеріями здійснювати цей вибір у ситуації конкурентного відбору, методологічно поки що недостатньо відпрацьована. Проблема цінностей постає в конкуренції тому, що в ній нічого не вирішується автоматично» [11, с.306.].

Основи теорії конкуренції заклад англійський економіст А. Сміт, висвітливши це поняття у фундаментальній праці «Дослідження про природу та причини добробуту націй» [10, с.431]. У своїй праці вчений визначив конкуренцію як суперництво та ототожнив її з «невидимою рукою», яка змушує підприємців реагувати на зміни в економіці і формувати ідеальний план її розвитку.

Послідовником ідей А. Сміта в розумінні конкуренції був Д. Рікардо. Він аналізує характерну для того часу торговельну конкуренцію.

У другій половині XIX століття французький економіст Л. Вальрас розробив теорію «досконалої конкуренції», яка в економічній науці вважається класичною. З кінця XIX століття поняття вільної конкуренції втрачає подальший розвиток. У центрі наукових дискусій знаходяться питання аналізу ситуації, яка склалася на ринку, і спроби вирішити завдання підтримки конкуренції в нових умовах. У 1890 році вийшла книга засновника неокласичного напрямку А. Маршалла «Принципи економіки». У нього основним інститутом була проголошена не конкуренція, а свобода підприємництва. Системі вільного підприємництва, згідно з Маршаллом, варто віддавати перевагу, оскільки вона швидше означає незалежність і свободу вибору, а не суперництво, яке лежить в основі розуміння конкуренції. Проте система вільного підприємництва у Маршалла опирається на конкуренцію з ринком в її основі.

Поняття «конкуренція» тісно пов'язане з поняттями «ринок» і «товарне виробництво». Конкурентні відносини виникли одночасно з ринковими, однак перші теоретичні положення конкурентної боротьби були сформульовані лише в середині XVIII ст. прихильниками класичної політичної економії.

Проте, нам більш цікаве його трактування конкуренції, як такої, що яка врегульовує суспільні і приватні інтереси та витісняє з ринку тих, хто виробляють неякісну і непотрібну ринку продукцію, послуги. Отже, для суспільства тут користь у тому, що принцип «невидимої руки» діє таким чином, що хоча підприємці турбуються лише про свої особисті інтереси, сила обставин змушує їх діяти в інтересах усього суспільства [2, с. 19–20.].

Етимологічно слово «конкуренція» походить з латини (*concurrentia*), що означає «зіткнення» та «суперництво». Але це поведінкове трактування. Переважно, воно поширене в економічній літературі. Надалі поведінкове розуміння конкуренції удосконалювалось в напрямку більш точного визначення її цілей і способів конкурування. Так, в марксистському трактуванні під конкуренцією розуміють «власливу товарному виробництву антагоністичну боротьбу між приватними виробниками за більш вигідні умови виробництва і реалізації товарів» [14, с. 39–40.]. Проте, разом з тим, можна розглядати й боротьбу класів.

З середини 70-х років минулого століття поняття «конкурентоспроможність» стає одним з центральних в оцінці політичних та економічних позицій держави. Сьогодні ж критерії та пріоритети конкурентоспроможності держав — це найважливіші орієнтири їхнього розвитку. Серед факторів, які визначають конкурентоспроможність на макрорівні, все більше значення надається цілій низці конкурентних переваг — рівню технології, якості інноваційних систем, оптимізації інституційного та соціального середовища, а також стратегії держави та корпорацій, ефективності використання людського та соціального капіталу.

Рівень конкурентоспроможності розглядається як результат функціонування національної системи. При цьому, збільшується значущість не лише економічних, а політичних, правових та соціологічних характеристик.

Конкурентоспроможність країни — це потужний аналітичний і політичний інструмент. Сьогодні конкурентоспроможність країни — одна з найвпливовіших концепцій як економіки розвитку, практичної політики. Охоплює не лише суто економічні показники. Оцінює економічні наслідки важливих для стабільного зростання неекономічних явищ, таких, як якість політичних процесів і управління суспільством, рівень освіти, наукова база, верховенство закону, культура, системи цінностей та інформаційна інфраструктура, розвиток людського потенціалу.

Застосовувана сьогодні на практиці багатьма розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, концепція конкурентоспроможності аналізує, в який спосіб політика національного уряду сприяє розвитку конкурентного національного, соціально-відповідального бізнесу на благо процвітання нації.

Публікація Майклом Портером 1990 року праці «Міжнародна конкуренція» (*The Competitive Advantage of Nations*), створення ним при Гарвардському університеті Інституту стратегії та конкурентоспро-

можності, паралельні дослідження цієї проблематики двома іншими центрами — Інститутом розвитку менеджменту в Лозанні та Світовим економічним форумом у Давосі, а також створення цілої низки національних і регіональних центрів із політичних, економічних, соціальних, освітніх, правових проблем конкурентоспроможності засвідчують поширення й життєздатність цієї концепції.

Конкуренція є важливим атрибутом розвинутої ринкової економіки. Створення та розвиток конкурентного середовища — невід’ємна складова функціонування ринкової економіки. Досвід західних країн свідчить, що конкуренція виступає важливим фактором стимулювання господарської активності, збільшення різноманітності і підвищення якості продукції, зменшення витрат і стабілізації економічного росту [1, с.128]. Також у країнах з розвинутою ринковою економікою державні органи, на які покладено функції захисту та розвитку конкуренції, є одними з найвпливовіших установ, що визначають економічну політику держави.

Сьогодні у науковій літературі не існує однозначного трактування терміну «конкурентоспроможність». Найчастіше конкурентоспроможність трактується як обумовлене економічними, соціальними і політичними факторами стійке місце країни або її продуцентів на внутрішньому і зовнішньому ринках [13, с.286]. З точки зору економічного аналізу, в умовах відкритої економіки, конкурентоспроможність — це здатність країни протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках інших країн. Конкурентоспроможність економіки — це складне, багатоаспектне поняття. Вираження економічних, науково-технічних, виробничих, управлінських, маркетингових та інших можливостей, реалізованих у товарах і послугах, що успішно протистоять конкуруючим з ними закордонним товарам і послугам як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

Також використовують поняття міжнародної конкурентоспроможності — явище складне і багатогранне, особливо в сучасному ринковому середовищі, де конкурентоспроможність визначає місце, роль та майбутнє країни. Успіх держави, її конкурентоспроможність, визначаються наявністю конкуренто-спроможних галузей і виробництв. Та разом з тим міжнародна конкуренто-спроможність країни є не простою сумою конкурентоспроможностей товарів, галузей, регіонів, а їх якісним поєднанням у комплексі з іншими факторами [13, с.126].

Диференціація різних країн та регіонів залежно від рівня їх соціально-економічного розвитку, ступеня участі у міжнародному поділі праці, забезпеченості головними факторами виробництва, територіально-географічних та інших особливостей відіграє також неабияку роль. Гостра конкурентна боротьба спонукає країни до найширшого використання як внутрішніх, так і зовнішніх джерел і факторів економічного зростання, до гармонізації національної та міжнародної економічної політики, взаємоприспособлення господарських механізмів й інституціональних структур на міждержавному і міжнародному рівнях, уніфікації господарського законодавства.

Конкурентоспроможність націй визначається тим, наскільки вона в умовах вільної конкуренції виробляє товари й послуги, які відповідають запитам міжнародного ринку, збільшуючи реальні доходи своїх громадян.

А конкурентоспроможність держави — це здатність її державних інститутів забезпечити своїм громадянам і підприємствам більші переваги, ніж інші країни [9, с.53.]. У цьому випадку мова йде скоріше про ефективність роботи державних інститутів та інфраструктури, їхньої здатності забезпечувати нормальні умови для існування недержавних підприємств і організацій, підприємництва зокрема. Конкурентоспроможність економіки — високоєфективна економічна функція, вищою метою розвитку якої є поліпшення добробуту народу.

Що ж до аспекту, який цікавить політологію — конкурентоспроможність може характеризувати ефективність роботи політичної системи, як впорядкованої, складної, багатогранної системи державних і недержавних взаємовідносин суспільних та політичних інститутів, які виконують певні політичні функції. Дане поняття об'єднує різноманітні дії і взаємини володарюючих груп і підвладних, таких, що управляють і керованих, пануючих і підпорядкованих, теоретично узагальнює діяльність і взаємозв'язки організованих форм відносин — державних й інших інститутів і установ, а також і політичних цінностей і норм, регулюючих політичне життя членів даного суспільства. В межах окремих держав політичне життя найбільшою мірою проявляє себе як система, а політична система найповніше проявляє свою головну функцію — суспільної інтеграції. Тому поняття конкурентоспроможності політичної системи можна застосовувати для аналізу політичного життя в межах окремих держав.

Конкурентоспроможність є визначальним критерієм ефективності будь-якого суб'єкта, яка забезпечується за рахунок конкурентних переваг у боротьбі за ринки збуту, ресурси, за місце на ринку, за клієнта, за прибуток, що визначає темпи зростання виробництва та рівень національної безпеки. Конкурентоспроможність — це володіння суб'єктом певними властивостями, які дають йому можливість розвиватись на інноваційній основі та перемагати у конкурентній боротьбі.

Список використаних джерел:

1. Азоев Г. Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика/Г. Л. Азоев. — М.: Центр экономики и маркетинга, 1996. — 208 с.
2. Базилюк Я. Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення: Монографія/Я. Б. Базилюк. — К., 2002. — С. 17–20.
3. Вебер М. Избранные произведения: Пер. с нем. — М.: Прогресс, 1990. — 804 с.
4. Гоббс Т. Левіафан. Або суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. — К.: Дух і Літера, 2000. — 600 с.
5. Энгельс Ф. ПоложениерабочегоклассавАнглии.Пособственным наблюдениям и достоверным источникам//Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — 2-е изд. — М.: Государственное издательство политической литературы. — 1955. — Т. 2. — 651 с.
6. История экономических учений/Под ред. В. Антономова, О. Ананьина, Н. Макакшевой. — М.: ИНФРА-М., 2000. — 784 с.
7. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии: Пер. И. И. Скворцова-Степанова. — М.: Политиздат. — 1978. — Т. 2. — Кн. 2. Процесс обращения капитала. — 648 с.
8. Милль Дж. С. Основы политической экономии и некоторые аспекты их применения к социальной философии//Дж. С. Милль: Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1980. — Т. 1—473 с.
9. Позняк С. В. Конкурентні переваги і конкурентоспроможність / С. В. Позняк//Актуальні проблеми економіки. Науковий економічний журнал. — 2002. — № 1. — С. 50–54.
10. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. В 2 т. М.: Наука, 1993. — 570 с.

11. Штайльманн К. Новая философия бизнеса: В 3-х т. — Москва-Берлин. — 1998. — Т. 3. Конкуренция и ее границы. — 450 с.
12. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия: Пер. с англ. — М.: Экономика, 1995. — 450 с.
13. Харман Г. Современный факторный анализ/Гарри Харман; Пер. с англ. В. Я. Лумельский. — М.: Статистика, 1972. — 486 с.
14. Юданов А. Ю. Конкуренция: теория и практика: уч. пособие. 2-е изд., испр. и дополн./А. Ю. Юданов. — М.: Тандем, 1998. — С. 38–40.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2013 р.

Кудрявский И. В. Понятие «конкуренция» и «конкурентоспособность»: политологический аспект.

Раскрыто понятие «конкуренция» и «конкурентоспособность» в их политологическом аспекте. Выяснена специфика политико-философских взглядов зарубежных мыслителей, от начала Нового времени (XV–XIX века) до современности, относительно понятий «конкуренция» и «конкурентоспособность».

Ключевые слова: *конкуренція, конкурентоспособность, теории конкуренции, конкурентная борьба, международная конкурентоспособность.*

Kudryavsky I. V. The concept of «competition» and «competitive»: political science aspect

Deals with the concept of «competition» and «competitive» in their political science perspective. Clarified specific political and philosophical views zarubyzhnyh thinkers of the early modern period (XV–XIX century) to the present, about the concepts of «competition» and «competitive.»

Keywords: *competition, competitiveness, theory of competition, international competitiveness.*